

De roep van de koekoek: Hoe lang nog?

door: Theo Briggeman

In een themanummer over voortplanting dat verschijnt in het jaar van de koekoek mag aandacht voor deze intrigerende vogelsoort natuurlijk niet ontbreken. Temeer nu er in 2016 liefst twee fraaie boeken over de koekoek zijn verschenen. De Engelse hoogleraar Nick Davies schreef in de bekende Atlasreeks het boek "De Koekoek, vals spel van de natuur", terwijl bij onze eigen KNNV Uitgeverij het boek "Koekoek, beeld van een onverwachte gast" van de hand van onder andere de Tsjechische hoogleraar Tomas Grim en de uit het zelfde land afkomstige fotograaf Oldrich Mikulica van de pers rolde. De foto's in dit boek zijn werkelijk subliem.

Voor velen van ons kondigt de roep van de koekoek de komst van de lente aan. Die roep verstormt echter meer en meer. In het studiegebied van Davies, het Engelse Wicken Fen, nam het aantal broedsels sinds begin jaren tachtig met 65% af, om in 2012 zelfs totaal te verdwijnen. Voor heel Groot-Brittannië is tussen 1944 en 2015 sprake van een achteruitgang van wel 85%. Opvallend is echter dat die ontwikkeling niet voor heel Groot-Brittannië geldt. In Schotland is de broedpopulatie nog steeds stabiel, soms zelfs licht groeiend. In Nederland neemt de soort al tientallen jaren af. Dat roept natuurlijk vragen op.

De koekoek is een bijzondere vogelsoort. Vooral natuurlijk omdat de koekoek gebruik maakt van de gastvrijheid van andere soorten. Dat wist Aristoteles 2300 jaar geleden al. Hij beschreef toen al dat de koekoek haar eieren in nesten van andere vogels legt. Waarom dat gebeurt, is niet direct duidelijk. Slechts 1% van alle vogelsoorten doet dat, ruwweg zo'n 100 vogelsoorten. Van alle koekoeksoorten parasiteert slechts 42%, de rest doet gewoon aan ouderzorg. Darwin veronderstelde al dat parasiteren voordelen moest opleveren. Een koekoek die haar eigen jongen grootbrengt, is in staat om hooguit een of twee nesten met zeg drie eieren groot te brengen. Een koekoek die haar eieren door een gastouder laat grootbrengen, is in staat om gemiddeld 8-15 eieren te leggen. Het maximaal aantal dat is vastgesteld, bedraagt zelfs 25 eieren. Een koekoek behoeft na de leg verder geen energie meer in het grootbrengen van jongen te steken. Voordelen genoeg dus. De Engelse koekoeken illustreren dat ook, ze trekken vaak al begin juni weg, op weg naar hun overwinteringgebieden. Er is immers geen enkele reden meer om nog langer in Engeland te blijven. Waarom andere koekoeksoorten dat niet doen, is nog niet erg duidelijk. Waarschijnlijk heeft het ook met een evolutionaire ontwikkeling van een soort te maken.

In Engeland parasiteren koekoeken met name op graspiepers, kleine karekieten en heggenmussen. Koekoeken leggen hun ei in het nest van deze waardvogels. Het vrouwtje van de koekoek heeft de nesten van de gastouders vaak dagenlang geobserveerd. Ze kiest de voor haar interessantste nesten uit om daar haar eieren te leggen. De eieren die ze legt, hebben de kleur en grootte van die van haar gastouders. Die proberen de koekoeken vanaf het begin te verjagen. Gastouders leren deze koekoekseieren ook te herkennen en kieperen ze eruit of laten het nest gewoon voor wat het is en beginnen elders met een nieuw nest. Koekoeksvrouwtjes leggen hun eieren ook razendsnel, zodat ze niet door de gastouders worden ontdekt. Ze leggen ze ook precies in de tijd dat de eieren van de gastvrouw worden gelegd, zodat ze tegelijkertijd uitkomen. Door de tijd heen is als het ware een wapenwedloop tussen gastouders en koekoeken ontstaan.

Koekoek

Koekoeken legden eieren die steeds meer leken op die van de waardvogels, terwijl de gastouders zich iedere keer weer bekwaamden in het verjagen van de koekoeken en het herkennen van de koekoekseieren. Het is iedere keer weer de kunst om je tegenstander voor te blijven. Evolutie dus.

Waarom de stand van de koeken de afgelopen decennia zo razendsnel is teruggelopen, is niet eenduidig te verklaren. Tot voor kort was bijvoorbeeld ook niet bekend waar de soort overwinterde en welke trekroutes zij nam. Uit onderzoek aan gezenderde vogels is gebleken dat er een route is via West-Europa en een route via Oost-Europa. Beide trajecten eindigen uiteindelijk in het regenwoud van Congo. Met name de westelijke route brengt veel meer gevaar met zich mee, onder andere veroorzaakt door droogte en een geringere beschikbaarheid van voedsel. Het zijn juist de Engelse koekoeken die deze route nemen. De in Schotland broedende vogels nemen de oostelijke route. Vermoed wordt dat ook de intensivering van de landbouw negatieve gevolgen heeft. In Schotland is deze veel minder doorgevoerd en leidt dat tot een beter voedselaanbod dan in Engeland. Ook de klimaatverandering zou invloed kunnen hebben. De waardvogels die in het voorjaar uit Noord-Afrika of Zuid-Europa in hun broedgebied terugkeren, komen in vergelijking met 40 jaar geleden inmiddels gemiddeld vijftien dagen eerder terug. Koekoeken komen daardoor te laat aan om nog op de eerste nesten te parasiteren.

Deze en andere ontwikkelingen leiden ertoe dat op dit moment nog niet erg duidelijk is wat de precieze oorzaak is van de enorme achteruitgang van de koekoek. Duidelijk is al wel dat de mens een grote invloed heeft. De kwaliteit van het landbouwareaal behoeft een snelle en gedegen verbetering om het voedselaanbod te kunnen verbeteren. Een werkelijke oplossing kent zeker ook een internationale dimensie. Veel is nog onduidelijk. Hopelijk blijft de koekoek onze lente nog lang aankondigen. Vooral nog blijft het een ontwikkeling tussen hoop en vrees.

Davies, Nick (2016), De koekoek, vals spel van de natuur, 288 blz. Uitgeverij Atlas Contact. Amsterdam/Antwerpen. Prijs € 24,99.

Mikulica, O. , Grim, T., Schulze-Hagen K., en Stokke B.G. (2016), 159 blz. KNNV Uitgeverij. Zeist.

Prijs: € 19,95.